

Джерельна база історико-педагогічних досліджень**Західного регіону України**

У статті автор розкриває докорінні зміни наукових парадигм у світовій історіографії, обґрунтовує актуальність досліджень з історіографічних проблем, доводить, що проблемне історіографічне дослідження активізує зусилля сучасних науковців, прискорює більш глибоке вивчення історико-педагогічних питань, дозволяє визначити найбільш ефективний шлях їх вирішення, що потребує поглибленого аналізу і залучення нових джерел.

Ключові слова: дослідження, наука, аналіз, історіографія, еволюція педагогічної думки.

Як відомо предметом педагогіки є виховання, освіта й розвиток особистості. Тому завжди актуальними є дослідження педагогічної науки, її змісту, структури, рушійних сил та головних чинників розвитку, одержаних результатів. Жодна наука не може розвиватися без аналізу свого минулого, оцінки й систематичного перегляду накопиченої системи знань. У Національній доктрині розвитку освіти (2002 р.) окреслено пріоритетні напрями державної освітньої політики: особистісна орієнтація освіти; формування національних і загальнолюдських цінностей; створення рівних можливостей здобуття освіти громадянами; постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту й форм організації навчально-виховного процесу; розвиток системи безперервної освіти та навчання протягом усього життя тощо [11, с. 180].

Історія педагогіки, як і історія будь-якої науки, покликана розкривати механізм руху науки, здійснювати раціональну реконструкцію історичного перетворення педагогічного знання, сприяти піднесенню теоретичного рівня сучасної педагогіки, створювати передумови для адекватної оцінки масштабів і значення її досягнень. У підходах до оцінки розвитку української педагогіки

слід враховувати й регіональний компонент, що полягає у висвітленні основних загальних тенденцій за допомогою регіонального фактажу та матеріалу. До середини 1990-х років майже не було спроб дослідників узагальнити досягнення української педагогіки, зокрема Західного регіону України.

Як зазначено у дослідженні Т.І. Гуменюк, українська історіографія – природна складова частина світової історіографії, що практично пройшла з нею всі етапи розвитку. Однак на ній суттєво позначалися важкі умови бездержавності та організаційно-інформаційної ізоляції її частин у складі СРСР, Росії, Польщі, Румунії і Чехословаччини. Тому впродовж ХХ століття українські історики працювали в різних країнах й у різних етнополітичних умовах [4, с. 10-11].

Сьогодні багато дослідників радянську історіографію вважають малопродуктивною, до неї втрачається інтерес. На наш погляд, ігнорування величезного пласта історичних досліджень тоталітарної доби є великою помилкою. Адже розглядаючи різні історіографічні аспекти розвитку України, нас повинні цікавити не лише сучасні праці, а й “методологічно застарілі; помилкові висновки і результати досліджень радянських істориків, їхні концепції, що втратили силу сьогодні, для того, щоб краще зрозуміти “хибні шляхи” та “глухі кути” заполітизованої історіографії, долаючи які, ми наближаємося до наукової істини [7, с. 13].

В об’єктивному аналізі доробку західноукраїнських педагогів-науковців є необхідні передумови: накопичений багатий фактичний матеріал, можливість неупередженого, максимально об’єктивного висвітлення історії розвитку педагогічної науки регіону. У цьому контексті слід відзначити наукові дослідження Д. Герцюка, Б. Гречина, Т. Завгородньої, Н. Сабат, Б. Ступарика та ін., присвячені внеску західноукраїнських педагогів у розвиток теорії та практики навчання й виховання, змісту освіти, вдосконалення методики викладання окремих навчальних дисциплін (О. Барвінський, П. Біланюк, А. Домбровський, Я. Кузьмів, І. Юцишин та ін.). Роль в організації українського шкільництва в діаспорі відображено у наукових дослідженнях

Г. Білавич, Ю. Калічака, Р. Кіри, С. Романюк, І. Руснака та ін. Однак як цілісне, системне утворення, специфічна сфера людської діяльності і сума набутих знань педагогічна наука, її розвиток в дослідженнях Західного регіону України ще не були об'єктом спеціального вивчення.

Сьогодні в українській педагогіці відбувається перегляд усталених поглядів, трансформація методологічних засад, пошук нових концепцій. Особливий інтерес фахівців, науковців викликають дослідження питань про необхідність рефлексії української педагогіки (Л. Березівська, А. Бойко, Л. Ваховський, В. Гоммонай, Н. Гупан, М. Євтух, В. Курило, О. Любар, М. Стельмахович, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко та ін.). Реконструкцію біографій та аналіз творчого доробку видатних українських учених-педагогів здійснили М. Антонєць, Л. Буніна, Т. Завгородня, Л. Задорожна, В. Кравець, В. Курило, Т. Логвиненко, Д. Луцик, О. Сухомлинська та ін., історичний розвиток понять, ідей, проблем, теорій дослідили В. Вихрущ, С. Золотухіна, Д. Пащенко, Є. Хриков та ін. Історичні етапи становлення педагогіки в Україні визначили (О. Сухомлинська), відтворили історію наукових закладів і науково-педагогічних шкіл (І. Сіра, Б. Ступарик, М. Ярмаченко та ін.), науковий дискурс щодо розвитку педагогічної науки та історіографії української історії педагогіки розгорнули О. Адаменко, Н. Гупан, М. Євтух тощо.

У згаданих дослідженнях наводиться значний фактологічний матеріал з історії освіти, характеризуються зміст, форми й методи навчально-виховного процесу у різних типах навчальних закладів, що функціонували в Україні. Використання системно-історичного підходу дозволяє виявити особливості розвитку освіти й педагогічної науки в Україні, що дало підстави для прогнозування освітніх процесів і явищ, характерних для сучасності.

За останні десятиріччя пропонувалися різні підходи до предмету історико-педагогічної науки: 1) історія педагогічних ідей та історія педагогічної діяльності (С. Дніпров); 2) історія освіти, педагогічної думки, ментальності (В. Безрогов, Г. Малітус); 3) творча біографія педагога – “персоналізм” (О. Сухомлинська).

Вивчаючи різні теорії, тлумачення подій і явищ історико-педагогічного процесу, історіографія, більш ніж інші дисципліни, порушує методологічні питання (про позиції авторів щодо визначення проблеми, змісту, структури, методів того чи іншого дослідження), глибиною розробки яких значною мірою визначається й загальний рівень розвитку науки [5, с. 6]. Отже розвиток історико-педагогічної науки значною мірою зумовлений успіхами в розробці історіографії.

Перші спроби історіографічних узагальнень припадають на середину ХХ ст. Зокрема, діаспорний вчений Богдан Крупницький дав побіжний аналіз української радянської історіографії в галузі дослідження становища західноукраїнських земель в складі імперії Габсбургів [9, с. 6].

Українська радянська історіографія другої половини ХХ ст. пройшла чотири основні періоди свого розвитку, що охоплювали такі хронологічні рамки: друга половина 1940-х – перша половина 1950-х років – пізній період “сталінщини”; друга половина 1950-х – перша половина 1960-х років – період “хрущовської відлиги”; кінець 1960-х -1980-ті роки – період “брежнєвського застою”; кінець 1980-х – початок 1990-х років – період “горбачовської гласності та перебудови” [9, с.53].

Слід відзначити, що наукова історіографія на кожному етапі свого розвитку створює тривкі стереотипи історичної свідомості соціуму, які еволюціонують зі зміною суспільно-політичних обставин. Але стереотипи минулого накладають відбиток, гальмуючи розвиток наукової думки в нових умовах [4, с. 11].

Критичне осмислення нашого минулого має для України важливе соціально-політичне, культурне, наукове та практичне значення. Тому сучасну українську освіту характеризує тенденція до формування нової педагогічної парадигми, переосмислення й об’єктивне висвітлення надбань історико-педагогічної науки, творче використання національного освітнього досвіду, сконцентрованих переважно у теоретичному доробку визначних культурно-освітніх діячів і педагогів минулого.

Характеризуючи стан вітчизняної історичної науки, Я. Грицак визнав, що “після 1991 року історіографія історії України стала однією з найдинамічніших історіографій регіону” (під “регіоном” автор має на увазі пострадянський простір) [4, с. 23]. Враховуючи це, ми ставили за мету виявити в кількісному еквіваленті дослідження кожної з них, простежуючи серед інших тенденції розвитку педагогічної науки. Адже без вагомих історіографічних досліджень неможливо уявити процес розвитку історико-педагогічних знань, знайти у ньому прогалини й визначити перспективи подальшої праці, розкрити спадкоємність і нерозривний зв’язок поколінь.

Тому, нами було віднайдено 1012 наукових досліджень з різноманітних питань розвитку даного регіону. Серед них 313 (30,93%) присвячені історико-політичним проблемам, 190 (18,77%) – історико-педагогічним, проблеми виховання були розглянуті у 82 (8,1%) наукових роботах, 212 (20,95%) – з питань біології, географії, геології, землезнавства, картографії та лісового господарства, розвиток економіки та промисловості аналізувався у 56 (5,53%) дослідженнях, питання архітектури та будівництва у 48 (4,74%), питанням медицини присвячені 34 роботи (3,36%). Історико-педагогічні дослідження включають персоналістичний напрям – 36 робіт (18,95%), питання становлення і розвитку освіти регіону – 136 (71,58%), робота об’єднань і товариств розглядається у 18 (9,47%) дослідженнях [10].

Новітні історіографічні дослідження показують, що відбуваються об’єктивні зміни: праці стають менш ідеологічно закомплексовані і більш виваженими за характером; збільшення кількості джерел за рахунок манітних структур. Тому історіографія повинна не лише аналізувати уявлення та стереотипи певної доби, але й творити історичну пам’ять і політичну культуру нового соціуму, що живе в умовах демократії та політично-методологічного плюралізму [4, с. 165].

В умовах утвердження України, її інтеграції в європейські структури неухильно зростає роль науки (в т.ч. й історичної та педагогічної), покликаної аналізувати минуле, узагальнювати досвід державотворення, обґрунтовувати

рекомендації для демократизації життя. У цьому контексті наукове осмислення історії педагогіки, зародження, формування, становлення і розвитку історико-педагогічного напрямку в українській історіографії, історіософії та методології історії педагогіки посідає ключове місце.

Історіографія пов'язана з важливими ідентифікаційною та експертною функціями, оскільки шляхом вивчення джерел ідентифікує саму історичну науку, виокремлює її серед інших дисциплін, виявляє закономірності внутрішнього розвитку, специфіку наукової інтерпретації минулого, концентрує та адаптує інформаційний потік. У цьому виявляється її прикладний характер, адже історіографія, використовуючи різноманітні методи пізнання, покликана виявити теоретичний рівень, методологічні новації та проблемно-тематичні пріоритети сучасних історичних праць [2, с. 4].

Перші історіографічні роботи почали з'являтися в середині 1990-х рр. і висвітлювали особливості вивчення системи освіти. Монографія В.П. Коцура про історичні дослідження соціально-політичних змін стала першою загальноісторіографічною працею, що узагальнила перше десятиріччя розвитку новітньої української історіографії. Протягом наступного десятиріччя активізувалися конкретно-історичні дослідження, а суто історіографічних праць виявилось мало. Для історіографічного дискурсу в Україні притаманна певна тематична одноманітність, яка характеризує відносно завершені науково-історичні теми. Так, дисертація О.П. Ситнікова присвячена історіографії формування системи освіти в УРСР 1920-х рр., О.І. Висовень – з'ясуванню ролі інтелігенції в культурно-освітньому розвитку, І.М. Ващенко – історії польської нацменшини, а книги О.О. Рафальського та Л.Д. Якубової – вивченню нацменшин в Україні загалом. Відбувається накопичення історіографічних праць за галузево-тематичним принципом, але відсутні узагальнюючі дослідження. Винятком є монографії та докторські дисертації О.В. Адаменко [1], С.І. Дровозюка [6].

З проголошенням незалежності України започатковується сучасний період досліджень української історіографії. Розвиток педагогічної науки

характеризується пошуком фундаментальних підходів до побудови навчально-виховного процесу, що знаходить відображення в освітніх документах України і вимагає побудови такої педагогічної системи, яка б забезпечила впровадження в освітню галузь синтетичного знання, що формується на основі міждисциплінарних зв'язків.

Отже, умовно історіографічні джерела можна поділити на 4 групи: 1) наукові праці та інші дослідницькі матеріали професійних істориків педагогіки; 2) огляди та рецензії на праці фундаторів і представників історико-педагогічного напрямку; 3) документи наукових установ, у яких працювали педагоги та історики або з якими пов'язана їх творчість; 4) джерела особового походження, тобто біографії істориків і педагогів, їх листування, щоденники, спомини та мемуари, а також аналогічні види свідчень про них [8, с.11].

За інформативним наповненням та проблемно-тематичним розмаїттям важливу групу джерел становлять наукові праці, опубліковані у вітчизняних та зарубіжних журналах, збірниках статей. Репрезентативним історіографічним джерелом є дисертації.

Історико-теоретичні та суто фактологічні пріоритети історіографії становлення радянської системи освіти відображено у працях В. М. Даниленка, М. Ю. Виговського, Г. Г. Єфіменка, Т. Ю. Красовицької, О. П. Ситнікова, Г. Хілліга, Ю.П. Шарапова та ін. З історіографії розвитку освіти захищено кандидатські й докторські дисертації, але жодна не відбиває сучасний історіографічний процес. Перспективними є дослідження повсякденного життя педагогів, форм платної освіти в Україні, впливу ідеологічних факторів на ментальність молоді, побуту студентів, особливостей функціонування політичної цензури в освітній галузі [2, с. 19].

Окремі аспекти теорії самоорганізації з педагогічної точки зору знайшли відображення у працях вітчизняних (Г.П. Васянович А.В. Євтодюк, В.А. Кушнір, В.С. Лутай, О.В. Чалий й ін.) та зарубіжних (В.І. Аршинов, В.Г. Буданов, Л.Я. Зоріна, Є.М. Князева, С.Д. Пожарський, М.М. Таланчук, С.С. Шевельова та ін.) науковців.

Вивчення наукових джерел дозволило встановити, що у межах класичного підходу педагогічна думка зосереджується на описі статичних станів педагогічних систем, їхньому морфологічному і функціональному аналізі.

За останні роки дослідження історії розвитку освіти, зокрема в Галичині набули ширших масштабів і нового спрямування. Зокрема, значний науковий інтерес з погляду залучення раніше недоступної джерельної бази становлять праці Б.Ступарика, який ґрунтовно досліджував проблеми національної школи та виховання в педагогічній думці Галичини за часів іноземної окупації (1772-1939 рр.). Діяльності товариства “Рідна школа” присвячено статті Г. Білавич, Д. Герцюка, Н. Кошелевої, О. Кузьмінець, І. Цепенди. До проблеми підготовки майбутніх учителів в учительських семінаріях звертається у своїх статтях М. Барна, Т. Завгородньої. Негативні наслідки від запровадження в українських школах двомовності показує З. Книш. Аналіз навчально-виховної діяльності окремих середніх українських навчальних закладів висвітлено у працях В. Вериги, І. Курляк, Р. Кухара.

Таким чином, вищезазначене виявляє певну тенденцію еволюції педагогічної думки та відображає інноваційне спрямування розвитку сучасної освіти.

Список використаних джерел та літератури

1. Адаменко О.В. Українська педагогічна наука в другій половині ХХ століття: Монографія / О.В. Адаменко. - Луганськ: Альма-матер, 2005. - 704с.
2. Васильчук Г.М. Сучасна українська та зарубіжна історіографія соціально-політичного і культурно-духовного розвитку Української РСР в 20-30-і рр. ХХ ст.: 07.00.06 / Автореф. дис... д. і. н. / Г.М. Васильчук. – К., 2008. – 40 с.
3. Великочий В.С. Українська історіографія суспільно-політичних процесів у Галичині 1914-1919 рр.: дис...д.і.н.: 07.00.06 / В.С. Великочий / Ін-т історії України НАН України. – К., 2010. – 591 с.

4. Гуменюк Т.І. Західноукраїнські землі в 1939-1941 рр.: історіографічний аналіз: дис...к.і.н.: 07.00.06 / Т.І. Гуменюк / Прикарпатський нац.ун-т ім.В.Стефаника. – Івано-Франківськ, 2006. – 231 с.
5. Гупан Н.М. Історіографія розвитку історико-педагогічної науки в Україні / Н.М.Гупан. – К., 2000. – С. 6.
6. Дровозюк С. І. Історіографія національно-культурного та духовного життя українського селянства 20–30-х рр. ХХ ст.: Автореф. дис... д. і. н.: 07.00.06 / С. І. Дровозюк. – К., 2006. – 35 с.
7. Коцур В.П. Соціальні зміни і політичні процеси в Україні 1920-30-х рр.: історіографія: дис...д.і.н.: 07.00.06 / Київський нац.ун-т ім.Тараса Шевченка. – К., 1999. – 475 с.
8. Лебедева Ю.О. Державницький напрям української історіографії 1920-1930-х рр.: 07.00.06 / Автореф.дис...к. і. н. / Ю.О.Лебедева. – К., 2008. – 20 с.
9. Мандзяк В.П. Історіографія українського національного руху в Галичині ХІХ – початку ХХ ст.: дис... к.і.н.: 07.00.06 / Львівський нац.ун-т ім. І.Франка. - Львів, 2006. – 260 с.
10. Наукові дослідження Західного регіону України другої половини ХХ – початку ХХІ століття: алфавітно-бібліографічний покажчик / Упорядник Стражнікова І.В. – Івано-Франківськ: НАІР, 2012. – 96 с.
11. Національна доктрина розвитку освіти // Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації: (Факти, роздуми, перспективи) / В.Г.Кремень. – К.:Грамота, 2003. – С.180.
12. Оглоблин О. Проблема схеми історії України ХІХ – ХХ століття (до 1917 року) / О.Оглоблин // Український історик. – 1971. - № 1-2. – С. 5-16.

І.В.Стражнікова

**Литературная база историко-педагогических исследований
Западного региона Украины**

В статье автор раскрывает коренные изменения научных парадигм в мировой историографии, обосновывает актуальность исследований из историографических проблем, доказывает, что проблемное историографическое

исследование активизирует усилия современных ученых, убыстряет более глубокое изучение историко-педагогических вопросов, позволяет определить наиболее эффективный путь их решения, которое нуждается в углубленном анализе и привлечении новых источников.

Ключевые слова: исследование, наука, анализ, историография, эволюция педагогической мысли.

I.V.Strazhnikova

Spring base of historical-pedagogical researches of the Western region of Ukraine

In the article an author exposes drastic alternations of scientific paradigms in world historiography, grounds actuality of researches from historiography problems, proves that problem historiography research activates effort of modern scientists, speed up the deeper study of histori-pedagogical questions, allows to define the most effective way of their decision that needs a deep analysis and bringing in of new sources.

Keywords: research, science, analysis, historiography, evolution of pedagogical idea.